

Het toltarief van Letterswerve

Jacques De Groot

Adriaan VERHULST, Professor em. van de Universiteit van Gent, Thérèse DE HEMP-TINNE, universitair docent aan de Universiteit van Gent, en Lieve DE MEY, medewerkster van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, hebben het toltarief van Diederik, graaf van Vlaanderen, voor de haven van *Littersuerua* uitgegeven in d. CLXIV, 1998, pp. 143 – 172 van de Handelingen van de Commissie voor Geschiedenis. Professor Verhust schreef de inleiding, Mevrouwen de Hemptinne en De Mey hebben de editie van de charters voorbereid en uitgegeven.

1

Diederik, graaf van Vlaanderen, geeft een toltarief, in de aard van dat van Diksmuide, uit voor Littersuerua, ten gevolge van een klacht van de burgers van Keulen en na samenspraak met zijn scabini terre en vooral die van Diksmuide.

S.1.; z. d. [16 augustus 1159 - januari 1164, of, minder waarschijnlijk, februari 1166 - 17 januari 1168].

A. ORIGINEEL: verondersteld verloren.

B. COPIE OF DUBBEL VAN HET ORIGINEEL (?) van vóór 1269, vastgemaakt aan een charter van Margaretha, gravin van Vlaanderen en van Henegouwen, et Gwijde, graaf van Vlaanderen en markies van Namen, van 19 september 1269, volgens A (?); verondersteld verloren]. - C. COPIE s. XV, op twee samengenaaide bladeren papier, volgens B. A.D.N., Lille, B 1321/1599-1600. Op de rig: 1) van dezelfde hand als vóór-zijde: 'Copie comment on doit prenre et recevoir le tonlieu de Graveling(hes), tant par mer comme par terre et quantbienn chacune neif doit. IIII^{xx} XXX'. - 2) hand s. XV: 'littere sunt appense'. - 3) hand s. XVIII: 'Gravelines thonlieu 1269. [recovert]n septembre 1269'. - 4) hand s. XIX: '1269, septembre, le jeudi après l'Exaltation de Sainte Croix'.

Quoniam generatio preterit et generatio succedit, memoriam vero rerum gestarum optime conservant monumenta litterarum, ego Th[eodericus] Flandrens(ium) comes, communi consulens utilitati, ut o(mn)em iniquani et extortam exactionem a iure nostro excl(u)derem, ea que ne de theloneo portus de Letraswerf instituta sunt scripto commendare curavi. Convocatis itaque scabinis terre mee et illis precipue de Dixsmuda, propter querimoniam civium Coloniens(ium) qui se aggravari in Letraswerf per iniustam exactionem asserebant, secundum formam et quantitatem thelonii in Dicsmuda nostrum etiam theloneum Letraswerf, consulentibus scabinis et illis de Dicsmuda, veritatem, eius rei p(ro)ferentibus, firmiter coequavi.

Prima est institutio navibus magnis et parvis secundum quantitates earum: magne naves q(ue) dicuntur cnorbusa, snac et om(ne)s turbeate dab(un)t XII d.¹; minores vero, videlicet kogon et om(ne)s cum

¹ De hiernavolgende teksten in voetnoot zijn de analoge teksten van het toltarief van Nieuwpoort uit dezelfde periode. de nave, que est *clincaboiat*, duodecim denarios

losabo(in)ga dab(un)t VIII d.²; envare(n) dab(unt) quatuor d.³, scuta cum bort dab(it) II d., scuta absque bort I d.⁴; et h(ec) si on(er)ate vener(int), ex hiis navibus, qu(e)cumque annonam vel fabam, pisam vel salem, rapas vel poma vel nuces attulerit, de quinquaginta raseriis dab(it) s(emis) raser(ie), si plus, quantumcumque fuerit, dab(it) I r(aseriam), si minus, ex XXV r(aseriis) quart(am) partem r(aserie), si minus quam XXV, nichil.

Si vero navis propter alleviationem sive in terram sive in aliam navem res suas posuer(it) om(ne)s, nichil inde dab(it); si vero extra navem, annonam vel cetera supradicta vendiderit de val(e)nte marcham venditor dab(it) VI d., et emptor, si in aliam, navem posuerit et ita abduxer(it), nichil inde, nisi navis theloneum sicut supradictum est, dab(it); si vero plaustis abduxerit, de plaustro dab(it) IIII d.

Quicumque alec salsum abduxerit et in navi vendiderit nichil, nisi navis ut supradictum est, dab(it) theloneum; si extra navem vendiderit, uterque, tam emptor quam venditor, dab(it) de mill(enari)o I d. Qui alec recens attulerit, sive in navi sive extra navem vendiderit, uterque, tam, emptor quam venditor, de mill(enari)o I d.⁵.

Quicumque salmones adduxerit, si in navi vendiderit, nichil, nisi navis theloneum, inde dab(it); si extra vendiderit, tam emptor quam venditor dab(it) de C, IIII d.⁶; emptor vero, sive in navi sive extra navem emerit, dab(it) de C, IIII d. Si makeuis adduxerit et in navi vendiderit nichil, nisi navis theloneum, dab(it); si vero extra vendiderit, dab(it) de mill(enari)o, uterque II d.⁷

Qui lanam attulerit et in navi vendiderit nichil, nisi navis thel(oneum), inde dab(it), et e[extra] navem vendiderit, de pisa lane dab(it) II d., et si abduxerit, de pisa dab(it) I d.; et emptor, sive intus sive extra emerit, dab(it) de pisa lane II d.⁸

Quicumque caseos⁹ vel roet vel smeras vel spec q(uod) ponderatur et in navi vendiderit, nichil, nisi navis ius, dabit, et si extra navem vendiderit, et emptor et venditor dab(it) de pisa II d., et si abduxerit, de pisa dabit I d.¹⁰, exceptis caseis Flandrensibus de quorum, si pisa venditur, datur ab utroque I d.¹¹ et de bacone s(emis) d.¹²

Qui plumbum in [na]vi vendiderit, nichil, nisi navis thel(oneum), [da]b(it), et si extra vendiderit, venditor dab(it) de pisa I d., et emptor, sive in navi sive extra navem, emerit, de pisa I d.¹³

Qui stannum in navi vendiderit, nichil, nisi navis thel(oneum), inde dab(it), et si abduxerit, de mill(enari)o dab(it) IIII d. ¹⁴, et si extra vendiderit, dab(it) de val(e)nte marcham, VI d.; et emptor, sive in navi sive extra navem emerit, dab(it) de val(e)nte marcham, VI d.¹⁵

Qui cuprum adduxerit, ubicumque abd[u]xerit, dab(it) de plaustro VI d., et si vendiderit, uterque, et venditor et emptor, dab(it) de val(e)nte marcham, VI d.

Qui ceram adduxerit et abduxerit, si sit pisa cere vel plus, dab(it) IIII d., et si vendiderit, uterque dab(it) de val(e)nte marcham VI d.

De sarcina q(ue) dicitur pac cura cordis IIII d.¹⁶; de pivo cum spic II d.; de sista serata, de qualibet re plena, IIII d.; de sista vacua, si valuerit V s., dab(it) I d., si peior, nichil.

De gladiis, scutellis, tin(n)is, situlis, qui simul valent(es) V s. vendiderit, dab(it) I d., si minus, nichil, et si abduxerit nichil inde dab(it); de XXV hastis I d.

² de nave, que dicitur *losboiat* octo denarios; ... de cogga octo denarios.

³ de nave, que dicitur *envara*, quatuor denarios

⁴ de nave, que vocatur *scuta*, unum denarium – verder staat er nog; de nave, que vocatur *scuta*, si non est bordata, unum denarium

⁵ de *buzas* adducente recens *allec*, octo denarios;

⁶ centum salmones quatuor denarios;

⁷ mille macarelli duos denarios;

⁸ De pensa lana, vendens duos denarios, emens duos;

⁹ de pensa caseorum Anglicorum, qui detulerit denarium unum, qui vendiderit duos denarios, qui emerit duos denarios;

¹⁰ de pensa uncti, id est *smeras* vel sebi, id est rot, unum denarium qui detulerit, qui vendiderit duos denarios, et qui emerit duos denarios; de pensa cere quatuor denarios qui vendiderit, et qui emerit IIII^{or} (o) denarios; similiter de una marca vendens sex denarios

¹¹ de pensa caseorum Fland(rensiu)m, unum denarium;

¹² de bacone obolum

¹³ de pensa plumbi unum denarium;

¹⁴ de millenario stagni quatuor denarios;

¹⁵ de stagno et ere et ferro, quicumque vendiderit (!), de marca una sex denarios;

¹⁶ de torsello cordato quatuor denarios; de torsello non cordato duos denarios

Qui plaustrum ferri abduxerit, dab(it) IIII d.¹⁷; de scuta II d. si vendiderit de val(e)nte marcham, VI d., et emptor similiter, et de stael similiter.

De tun(n)a vini uterque, et emptor et venditor, dab(it) IIII d.¹⁸; de tun(n)a mellis, qui abduxerit, dab(it) IIII d., si vendiderit, dab(it) de val(e)nte marchant, VI d., et emptor similiter¹⁹; de tun(n)a servisie I d.²⁰; de tun(n)a p[ici]s IIII d.; de tun(n)a ciner(is) II d.²¹; de tun(n)a medonis I d.

De culcitra uterque II d.²²; de plumari uterque I d.²³

De equo uterque II d.²⁴; de vacca uterque I d.²⁵; de porco vel ove uterque s(emis) d.²⁶

De plaustrato ligni I d., de carra s(emis) d.; plaustrum cum fimibus I d., plaustrum annone I d., plaustratum cuiuslibet fructus I d. et carra s(emis) d.; si transier(it) et nichil vendiderit, nichil dab(it).²⁷

Qui vendiderit VI^{ta}m partem ponderis filii, dab(it) s(emis) d., et qui emerit valens V s., dab(it) I d.²⁸

De panno albo laneo integro II d.; de panno colorato uterque dab(it) de val(e)nte marcham, VI d.

Nemo de vestibus, qu(a)s ad usus proprios aut familie sue emerit, thel(oneum) dab(it).²⁹

Ex uno gherut quar(ele)n s(emis) d.; ex uno gerud mol(arum) I d.; ex uno sliipsteen I d.; ex uno fardeel wedarum II d.; ex uno last quar(ele)n IIII d.; ex uno last mol(arum) IIII d.³⁰; ex uno pac caldar(iarum), patellarum et pelvium et messinc, si abduxerit, dab(it) IIII d., et si vendiderit, uterque de val(e)nt(e) m marcham, dab(it) VI d.³¹

De C placit(is) I d.³², de graling(is) II d.; de C buttis s(emis) d.³³; de C scelleuis I d.³⁴

Ex coriis dacr(a) I d.³⁵

Scuta cum porro et allio I d.; scuta cum olere I d.; scuta cum turbonibus I d.; plaustrum cum turbonibus IIII turbones.

Nulla navis de transitu aliquid dab(it).³⁶

De pomis et piris qu(e) conduct(ores) attulerint nichil dab(unt).

De om(n)i quod infra navem venditur nichil, nisi navis thelon(eum), debetur.

Quicumque partem rerum vendiderit suarum et partem reduxerit, de parte vendita thelon(eum) dab(it), de reliqua nichil.

Navis que portum intraverit et ibi mar(is) temperiem expectaverit, et nichil preter victum emerit, ab om(n)i thelon(eo) libera exhibit.

Vertaald³⁷, geeft dit het volgende:

Aangezien generaties komen en generaties elkaar opvolgen, en geschreven documenten het best de herinnering aan belangrijke daden bewaren, heb ik, Diederik,

¹⁷ de plaustrata ferri quatuor denarios;

¹⁸ et qui extra-neus vinum. adduxerit, de uno vase quatuor denarios dabit.

¹⁹ De gebenna mellis quatuor denarios;

²⁰ quicumque extra-neani cervisiam vel extraneum medonem vendiderit, de vase uno denariatam unam debet. Qui extraneus medonem vel cervisiam adduxerit, de vase uno denarium unum dabit.

²¹ de gebenna cinerum duos denarios;

²² Lectum vendens duos dabit denarios, emens duos.

²³ Qui extraneus lectum sine plumis, id est ticam (i), vendiderit unum denarium dabit et qui emerit, unum.

²⁴ de palefrido duos denarios emens, et vendens duos;

²⁵ de vacca unum denarium;

²⁶ de uno porco obolum, de una ove obolum

²⁷ de plastro abeunte quatuor denarios et de veniente plastro ad iter unum denarium; de biga abeunte duos denarios, de biga intrante ad iter obolum.

²⁸ De filis quinque solidorum unum. denarium, de filis infra quinque solidos obolum unum.

²⁹ Quicumque pannos ad opus suum vel uxoris vel filiorum vel familie emerit, de teloneo liber erit, si fide sua istud confirmaverit.

³⁰ De lapide molendinarii duos denarios; de magno lapide molendini quatuor denarios; de uno molare obolum; de lapide, qui dicitur *sliipsteen*, quatuor denarios

³¹ *repa* caldariorum quatuor denarios; *repa* pelvium quatuor denarios; *repa* patellarum quatuor denarios

³² centum *plathiz* unum denarium;

³³ de centum de *zebuttis* unum obolum

³⁴ centum *scelvisc* unum denarium;

³⁵ de dacara coriorum, vendens duos denarios, emens duos denarios, et qui detulerit, denarium unum. – Verder staat er nog: de pelle recentis vendens obolum, emens obolum;

³⁶ Quecumque res per opidum transierit, si deposita non fuerit, libera erit.

³⁷ Enkele woorden zijn niet vertaald, omdat ik er de vertaling niet voor vond. Indien iemand de vertaling kent ...

graaf van Vlaanderen, met het oog op het gemeenschapsbelang, besloten op schrift te stellen wat niet in de tolrol van de haven van 'Letterswerve' opgenomen is, dit om elke onrechtmatige en afgeperste inning uit ons recht te bannen,

De schepenen van mijn land, vooral die van Diksmuide, werden samengeroepen, in verband met de klacht van de burgers van Keulen, die zich beklaagden over de oneerlijke inning die te 'Letterswerve' werd gehandhaafd, om onze tol van 'Letterswerve' met vaste hand op te stellen, naar de vorm en de hoeveelheden van de tol van Diksmuide, na beraadslagen met onze schepenen en die van Diksmuide, om de waarheid van deze dingen uit te spreken.

Ten eerste is er de bepaling betreffende de grote en de kleine schepen, volgens hun grootte: grote schepen, die *cnorbuis*³⁸ en *snac*³⁹ heten, en alle *turbeate*⁴⁰ betalen XII d.; kleinere echter, hetzij *kogan*⁴¹ en alle schepen met *losabo(in)ga*⁴² betalen VIII d.; *envaren*⁴³ betalen vier d.; een schuit met een boord⁴⁴ betaalt II d.; een schuit zonder boord I d.; en men moet voor deze schepen, indien ze geladen binnenlopen, of ze granen of bonen, *pisam* of zout, rapen of vruchten of noten binnenbrengen, voor vijftig rasier⁴⁵ een halve r. betalen; indien het meer bedraagt, hoeveel het ook moge zijn, moet men I rasier betalen; indien het minder is, voor 25 rasier een kwart van een rasier, en indien minder dan 25, moet er niets betaald worden.

Indien het schip, om lichter te worden, ofwel op het land ofwel in een ander schip, zijn volledige lading zal overbrengen, dan moet hij niets betalen; indien de verkoper echter granen of de andere voornoemde waren zal verkopen, dan moet hij per geldende mark⁴⁶ VI d. betalen; en de koper, indien hij deze waren in een ander schip zal overladen en uitvoeren, zal niets moeten betalen, tenzij de tol voor het schip, zoals hierboven gezegd is; indien hij echter de waren met een wagen zal vervoeren, dan zal hij III d. moeten betalen voor de wagen.

Wie gezouten haring zal uitvoeren en in een schip zal verkopen, zal niets moeten betalen, uitgenomen de tol voor het schip, zoals voordien bepaald; indien echter buiten het schip zal verkocht worden, dan moet zowel verkoper, als koper per duizend I d. betalen; indien er bovendien verse haring zal aangevoerd worden en dit in het schip of buiten het schip zal verkocht worden, dan moet zowel de verkoper als de koper per duizend I d. betalen.

Wie zalm zal binnenbrengen en dit in het schip verkopen, zal niets moeten betalen, buiten de tol voor het schip; indien er buiten het schip wordt verkocht, dan moet zowel de koper als de verkoper, per honderd stuk III d. betalen; de koper moet per honderd stuk, binnen of buiten het schip aangekocht, echter III d. betalen. Indien er *makevis*⁴⁷ aangevoerd zal worden en in het schip verkocht, dan moet er niets, buiten de tol voor het schip, betaald worden; indien er echter buiten het schip wordt verkocht, dan moet elk van beiden per duizend II d. betalen.

³⁸ = naam van een schip. Deze naam, noch *snac* komen in het toltarief van 1252 nog voor. *Cnorhout* = dunne eiken planken (MNH), *knarrholz* in het Duits. Het zou hier dus om een buis uit eiken planken kunnen gaan.

³⁹ = de benaming van de schepen van het Vikingtype.

⁴⁰ In toltarief van 1252 staat er 'magna navis trabeata'. = doorbalkt, met balken. Trabs = balk.

⁴¹ = kogge. Het gaat hier om de oudste tekst met het woord kogge in het Nederlands.

⁴² In toltarief van 1252 staat er 'loseboyghe'.

⁴³ = evers

⁴⁴ In toltarief van 1252 staat er 'que bordum habet', hier 'cum bort'.

⁴⁵ MNH = naam van een maat voor droge waren, vooral van graan, van verschillende inhoud in Vlaanderen

⁴⁶ = munteenheid.

⁴⁷ = makreel.

Wie wol zal aanvoeren en in het schip verkopen, zal niets moeten betalen, buiten de tol voor het schip; indien hij buiten het schip zal verkopen, dan zal hij per pise II d. moeten betalen, en indien hij uitvoert, I d. per pise; en de koper, die zowel op het schip als erbuiten koopt, zal per pise wol II d. betalen.

Wie ook kaas, roet, smeer of *spec*, per gewicht in het schip zal verkopen, zal niets moeten betalen, buiten het recht op het schip; indien buiten het schip wordt verkocht, dan zal zowel de koper als de verkoper per pise II d. moeten betalen, en indien er uitgevoerd wordt dan moet er per pise I d. betaald worden; uitgenomen voor Vlaamse kazen voor dewelke, indien een pise verkocht wordt, er van beiden I d. wordt geëist, en voor een baken⁴⁸ een halve d.

Wie lood in het schip zal verkopen, zal niets moeten betalen, buiten de tol voor het schip; indien hij buiten het schip verkoopt, dan zal de verkoper per pise I d. moeten betalen; en de koper, die binnen of buiten het schip zal kopen, zal per pise I d. moeten betalen; wie tin⁴⁹ in het schip zal verkopen, zal, buiten de tol voor het schip, niets moeten betalen, en indien hij zal uitvoeren, zal hij per duizend III d. moeten betalen, en indien hij buiten het schip zal verkopen, zal hij per geldende mark VI d. moeten betalen; en de koper, die binnen of buiten het schip zal kopen, zal per geldende mark VI d. moeten betalen.

Wie koper zal invoeren, en waar hij het ook zal uitvoeren, zal per wagenvracht VI d. moeten betalen, en indien er verkocht wordt, dan zullen beiden, en de verkoper en de koper, per geldende mark VI d. moeten betalen.

Wie was zal invoeren of uitvoeren, indien het om een pise⁵⁰ was gaat of meer, zal III d. moeten betalen, en indien hij verkoopt, zullen beiden per geldende mark VI d. moeten betalen.

Voor een bundel, die een pak genoemd wordt, met koorden III d.; voor een *pivo cum spic* II d.; voor een gesloten *sista*, vol met allerhande goederen, III d.; voor een lege *sista*, indien deze V s. zou kosten, zal er I d. moeten betaald worden, indien minder, dan niets.

Voor zwaarden, schilden, *tinnis*, emmers, die samen V s. waard zijn, zal de verkoper I d. moeten betalen, indien minder, niets, en indien hij ze uitvoert, zal hij ook niets moeten betalen; voor 25 lansen I d.

Wie een wagen ijzer wegvoert, zal III d. moeten betalen; voor een schuit, II d.; indien hij verkoopt, voor een geldende mark VI d., en de koper hetzelfde, en voor staal hetzelfde.

Voor een ton wijn zullen beiden, en koper en verkoper, III d. moeten betalen; voor een ton honing, die uitgevoerd wordt, zal er III d. moeten betaald worden, en indien er verkocht wordt, zal de verkoper per geldende mark VI d. moeten betalen, en de koper hetzelfde; voor een ton bier I d.; voor een ton vissen III d.; voor een ton as II d.; voor een ton mede I d.

Voor matrassen beiden II d.; voor kussens beiden I d.

Voor een paard beiden II d.; voor een koe beiden I d.; voor een varken of een schaap beiden een halve d.

Voor een wagenvoer hout I d.; voor een kar een halve d.; een wagen met mest I d.;

⁴⁸ = stuk varkensvlees, spek.

⁴⁹ Hier staat er 'tamen', waar er 'stannum' zou moeten staan, volgens de logica van de tekst en volgens het toltarief van 1252.

⁵⁰ MNH = gewicht, een zekere hoeveelheid van een of andere waar.

een wagen met levensmiddelen I d.; een wagenvoer van allerhande vruchten I d. en een kar een halve d.; indien ze enkel op doortocht zijn en niets zullen verkopen, dan zal er niets moeten betaald worden.

Wie een zesde deel van een last draden zal verkopen, zal een halve d. moeten betalen, en wie voor de waarde van V s. zal kopen, zal I d. moeten betalen.

Voor een laken van zuivere witte wol II d.; voor een geveerd laken zullen beiden per geldende mark VI d. moeten betalen.

Niemand zal tol moeten betalen voor klederen, die hij voor zijn eigen gebruik of dit van zijn familie zal kopen.

Voor een *gherut*⁵¹ karelen⁵² een halve d.; voor een *gherut* molenstenen I d.; voor een slijpsteen I d.; voor een *fardee*⁵³ wetstenen II d.; voor een last karelen IIII d.; voor een last molenstenen IIII d.; voor een pak *cardariarium*, drinkbekers, schotels en messing, indien hij ze uitvoert, zal hij IIII d. moeten betalen; en indien hij ze verkoopt, zullen beiden per geldende mark VI d. moeten betalen.

Voor 100 platvissen I d.; voor *gralingis*⁵⁴ II d.; voor 100 botten een halve d.; voor 100 schelvissen I d.

Voor deken huden I d.

Een schuit met prei en knoflook I d.; een schuit met olijven I d.; een schuit met turf I d.; een wagen met turf IIII stukken turf.

Geen enkel doorvarend schip zal iets moeten betalen.

Voor appels en peren die de pachters zullen aanbrengen zullen ze niets moeten betalen.

Voor alles wat in het schip zal verkocht worden zal er niets moeten betaald worden, uitgenomen de tol voor het schip.

Gelijk wie een deel van zijn goederen zou verkopen en een deel zou behouden, zal voor het verkochte deel tol moeten betalen en voor het overgebleven deel geen.

Een schip, dat de haven zal binnenvaren en er daar de meer gematigde zee zal afwachten, en er niets anders dan levensmiddelen zal kopen, zal vrij zijn van elke tol.

Een kopie van dit charter werd in 1269 door Margareta van Vlaanderen, samen met een charter van haar en haar zoon Gwijde, aan de tollenaars van Grevelingen gegeven, met de eis dit toltarief in Grevelingen toe te passen.

2

Nos Margareta Flandrens(is) et Hann(oniensis) comitissa et Guido filius ejus comes Flandr(ensis) et march(io) Namuriensis, notum facimus universis quod nos volumus quod om(ne)s receptor(es) thelon-ei de Graueli(n)g(is), tam in aqua quam in terra, consuetudines ac thelonea de cetero recipiant secundum tenorem scripti per bon(e) memor(ie) Theodericum quondam comitem Fland(ri)e, predecessorem nostrum, confecti, cui hec nostre presentes littere sunt appense, et quod aliam monetam non exigant nec recipiant, nisi nostram monetam Fland(ri)e.

Ita tamen quod si aliqui m(er)candis(ie) ad predictum portum nostrum de Graueling(is) applicuerint, de quibus quantum solvi debeat in predicto scripto non fuerit determinatum, volumus quod in predictis m(er)chandis(iis) consuetudines et thelonea recipiantur secundum valorem et quantitatem m(er)chan-

⁵¹ = een maateenheid.

⁵² Quarelen = kareelstenen. Indien het hier om bakstenen zou gaan, wat mogelijk is, dan is dit een zeer vroege verwijzing naar het bestaan van bakstenen in onze streek.

⁵³ MNH = last, vracht, pak, pakket.

⁵⁴ = garnalen (?).

dis(iarum) in predicto scripto contentarum, salvis nobis ibidem foragio nostro et denar(iis) qui dicuntur scalcpenninche; quos denar(ios) recipi volumus secundum consuetudines in villa nostra de Graueling(is) hactenus habitas et obtentas et salvis nobis denariis duobus qui debentur pro quolibet dolio gaugiato.

Et sciendum est quod quicumque thelon(eum) nostrum in dicta villa absportaverit in forefacto sexaginta solidorum erit, de quibus due partes erunt nostre et tertia pars ville nostre de Graueling(is) predicte. In quorum testimonium presentibus litteris sigilla nostra duximus apponenda.

Datum anno Domini millesimo CC° LX° nono, mensis septembris, die Jovis post Exaltationem Sancte Crucis.

Vertaald, geeft dit het volgende:

Wij Margareta, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, en Gwijde, haar zoon, graaf van Vlaanderen en markies van Namen, laten allen weten, dat wij willen dat alle ontvangers van de tol van Grevelingen, zowel in het water als op het land, de gewoonten en de tol in de toekomst zullen ontvangen volgens de inhoud van het geschrift voor goede memorie door onze voorganger, Diederik, graaf van Vlaanderen, opgesteld, die aan onze tegenwoordige brief is vastgemaakt, en dat zij geen ander geld dan ons geld van Vlaanderen zullen eisen noch ontvangen.

Zo ook, indien gelijk welke koopwaren in onze voornoemde haven van Grevelingen aankomen, voor dewelke er enige tol moet betaald worden en in voornoemde brief niet bepaald zijn, willen wij dat de gewoonten en de tol voor deze waren worden geheven volgens de waarde en de hoeveelheid van de koopwaren, in voornoemde brief beschreven. Wij behouden ons echter het recht op foerage en op de penningen, *scalcpenninche*⁵⁵ geheten, voor; welke penningen wij willen ontvangen volgens de gewoonten die in onze stad Grevelingen tot nu gewoon zijn en worden ontvangen en ons ook voorbehoudend de twee penningen, die schuldig zijn voor het vergieren van gelijk welk vat⁵⁶.

En het zij geweten dat gelijk wie onze tol in deze stad niet zou betalen voor dit misdrijf 60 schellingen zal moeten betalen, van dewelke twee delen voor ons zullen zijn en het derde deel voor onze voornoemde stad Grevelingen.

In getuigenis van deze dingen hebben wij deze brieven bezegeld met ons uithangend zegel.

Opgemaakt in het jaar des heren duizend twee honderd negen en zestig, in de maand september, de donderdag na de Exaltatie van het Heilig Kruis (19 september 1269).

In zijn inleiding wijst Professor Verhulst op het belang van het charter, zowel voor wat betreft de handelsrelaties tussen Vlaanderen en Keulen als voor de ontstaansgeschiedenis van de stad 'Damme'.

Dit toltarief bewijst dat er in de jaren rond 1150 reeds een belangrijke haven was aan het Zwin en dat er toen reeds handelsbetrekkingen waren over zee tussen Keulen en

⁵⁵ = stalpenning, die aan de Gravin verschuldigd was voor het uitstellen van waren op de markt.

⁵⁶ Deze 'twee penningen' staan ook vermeld in de vrijbrief van juni 1262, die Margareta aan de handelaars van La Rochelle, Saint-Jean d'Angély en Niort had gegeven voor Grevelingen: *Encore doit on savoir ke li gaugieres doit gaugier et vergier les vins a la droite verge de Bruges et doit avoir de chascun tonel, ke il gaugera deus deniers.*

Vlaanderen. In de aanhef verwijst Diederik ook naar een reeds bestaand toltarief voor de haven: *ea que ne de theloneo portus de Letraswerf instituta sunt scripto ...*

In zijn betoog over de plaatsbepaling van de haven van 'Letterswerve'⁵⁷ legt Professor Verhulst uit waarom hij deze haven vereenzelvigd met Sinte-Katelijne-buiten-Damme, die de voorganger zou zijn geweest van de haven van 'Dam'. Maurits Coornaert heeft in zijn artikel 'het tienderecht'⁵⁸ reeds gewezen op het bestaan van Letterswerve en ook hij situeerde het te Sinte-Katelijne-buiten-Damme. Dit is echter maar één mogelijkheid en er zijn verschillende argumenten, die voor een andere ligging pleiten.

Eerst kan men zich de vraag stellen wanneer 'Letterswerve' ontstaan is. In een charter van 1110, waarin Oostkerke met de hulpkapellen vermeld wordt, staan er 4 hulpkapellen, maar geen Letterswerve. In een charter van 1163⁵⁹ staat Letterswerve erbij vernoemd als vijfde kapel. In 1110 is de streek onderhevig aan overstromingen. In 1163 bestaat de Zwinkreek al. Het kan zijn dat de nederzetting Letterswerve en haar kapel reeds vóór 1110 bestond, maar dat ze werd verwoest door een overstroming en dat ze pas later terug werd opgebouwd. Dit was ook het geval met Lapscheure, dat in 1089 reeds bestond en een kapel had.⁶⁰ In een charter van Drogo, bisschop van Terwaan, voor de kerk van Zonnebeke⁶¹, uit 1072, staan er gronden vernoemd in het Brugse, namelijk *terras in Flandria uidelicet extra Brugias, quarum numerus est xxiiii mensurarum, harum sunt x in Odagri agro, ad Letsvia vii, ad Amelini pontem viii et dimidia. Amelini pons* is de Amelinsbrug te Oostkerke, *Letsvia* zou wel eens Letterswerve kunnen zijn.

Dan kan men zich afvragen waar Letterswerve heeft gelegen. Dat Sinte-Katelijne de naam 'Letterswerve' heeft verdreven is weinig waarschijnlijk, aangezien 'Letterswerve' toen reeds een belangrijke haven was. Sinte-Katelijne komt in de teksten ook maar voor het eerst vóór in 1266⁶². Dat 'Dam' 'Letterswerve' heeft verdreven ligt meer voor de hand. Dit kan op twee manieren gebeurd zijn. Enerzijds is het mogelijk dat, toen de dam werd gebouwd om het achterliggend land te vrijwaren van overstromingen, er een verschuiving van het centrum van de havennederzetting naar de beschermde gronden achter de dam is gebeurd en dat deze wijk de 'Dam' werd genoemd om dan stilaan de naam van de nederzetting en later die van de stad te wor-

⁵⁷ Het is belangrijk de Vlaamse naam van 'Littersuerua' te bepalen, gezien deze naam in het Vlaams nog nergens in de teksten werd teruggevonden. M. COORNAERT bepaalde het als 'Litterswerve', zich beroepende op 'Littersverva' (M. GYSSELING, *Toponymisch Woordenboek van België, ... (vóór 1226)*, Tongeren, 1960, I, p. 625.), met de uitleg: 'het eerste lid is de Germaanse persoonsnaam Leudihari/Ludhaar; het tweede lid bedoelt een kunstmatige heuvel in het zeekele gebied', in: *Het tienderecht in de oorspronkelijke parochie Oostkerke en op het eiland Wulpen met de topografie en de geschiedenis van Wulpen*, ROND DE POLDERTORENS 31, 1989, n° 1, p. 15. Ik daarentegen opteer voor 'Letterswerve', enerzijds omdat in alle teksten, buiten één, het woord met een 'e' is geschreven, nl. *Lesiteruse, Letraswerf, Le Traswerf, ...* en anderzijds omdat het gebruik van een 'e' in het Vlaams van de streek beter ligt dan dat van een 'i'.

⁵⁸ M. COORNAERT, *Het tienderecht in de oorspronkelijke parochie Oostkerke en op het eiland Wulpen ...*, RdP, 31ste jaargang, nr. 1, p. 17.

⁵⁹ ADA, Laon, Cartularium H 534, f° 8, kopie 17de eeuw, met het woord 'Lesiteruse'.

⁶⁰ In het graf in de oude kerk van Lapscheure lag een obiit met de tekst: *Volcranus Levite obiit 1089*.

⁶¹ ASB, Fonds Zonnebeke, charters. P.

⁶² K DE FLOU, *Woordenboek der Toponymie ...*, veertiende deel.

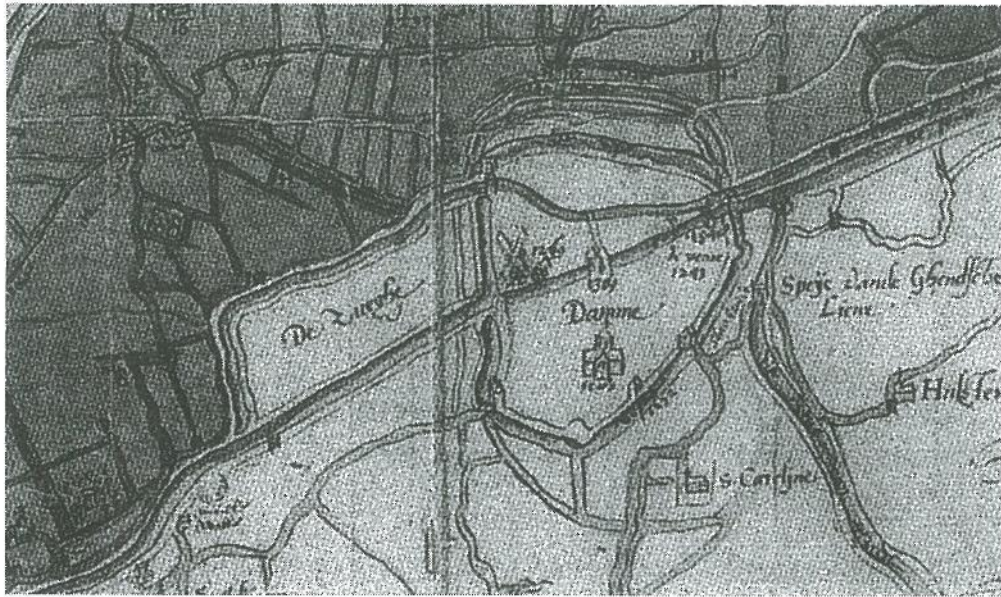

den. Anderzijds is het mogelijk dat de dam juist werd gebouwd na een overstroming en dat 'Letterswerve' toen zodanig van de overstroming had geleden, dat het niet meer werd opgericht en dat de nieuwe nederzetting achter de dam naar deze werd genoemd, wat zeer waarschijnlijk is. Ook chronologisch klopt deze veronderstelling. In 1159-63 bestaat 'Letterswerve' nog. Rond 1167 wordt de dam gebouwd. Op het einde van het decennium krijgt Damme stadsrechten. De veronderstelling dat Filips van Elzas de dijk liet optrekken door gijzelaars, die door Floris III, graaf van Holland werden geleverd, na het akkoord van 1167, is ook niet ongegrond. De tekst van dit akkoord staat in het Derde Cartularium van Vlaanderen⁶³ ingeschreven onder 'Damme', waarom?

In elk geval is het zo, dat de Bruggelingen van de graaf de toelating kregen om hun stad met de Zwinhaven te verbinden. Dit deden ze niet aan de zuidzijde van de Zwinkreek, maar aan de noordzijde ervan. Indien het zwaartepunt van de haven meer naar het zuiden, te Sinte-Katelijne, had gelegen, dan had men de Reie niet ten noorden, maar wel ten zuiden van de kreek gegraven. De (Oude) Reie⁶⁴ werd echter ten noorden van de kreek, t.t.z. ten noorden van de Noordpolder of Zeuge, gegraven. De interpretatie van het tracé van de Reie is totnogtoe altijd deze van de Nieuwe Reie geweest, dat eigenlijk maar in het midden van de 14de eeuw werd gegraven. In de 12de eeuw was het materieel onmogelijk om een vaart te graven in het midden van een moeras, dat tussen de Dam en de Gapaert het overblijfsel was van de afgesneden Zwinkreek. Het is logisch dat het meest voor de hand liggende tracé aan de zijkant van de kreek werd gekozen, en wel aan deze zijde, die het dichtst bij de haven uitkwam. Indien men voor de noordzijde heeft gekozen, is het omdat de haven daar lag, namelijk ongeveer op de plaats waar zich de haven van Damme volledig heeft ontwikkeld. De evidentie van de ligging van de (Oude) Reie ten noorden van de kreek ligt ook voor de hand, als men de naam 'Noordpolder' analyseert. Waarom noemt deze polder zo? Hij ligt ten westen van Damme, ten zuiden van de watering van Romboutswerve, maar in de noordelijke hoek van de watering van den Brouck, en het is maar indien de polder deel uitmaakt van den Brouck, dat de naam Noordpolder zin heeft. Dit is op de kaart van Romboutswerve van Pieter Pourbus zeer goed aangegeven. De landen van Romboutswerve zijn groen ingekleurd, die erbuiten niet. De Noordpolder is niet groen ingekleurd. Hij lag onder de Reie, in de watering van den Brouck.

⁶³ ADN, Lille, Chambre des comptes, *Troisième cartulaire de Flandre*, B 1561.

⁶⁴ Eerste vermelding in 1413; SDR.

Een ander argument voor de bepaling van de ligging van 'Letterswerve' langs de eigenlijke Zwinkreek is het bouwen van de Groene dijk (het eerste deel van de dijk, die nu de naam Oude Sluisse dijk draagt, maar eigenlijk het eerste deel is van de dijk, die van Damme naar Den Hoorn liep). Indien de haven van 'Letterswerve', volgens de interpretatie van Professor Verhulst, langs de kreek van Stampershoek zou gelegen hebben, dan was het toch niet logisch deze kreek met een dijk af te snijden, en dit is wel gebeurd.

Deze dijk werd er ook gelegd vóór het ontstaan van de uiteindelijke Zwinkreek. Dit is logisch te verklaren, gezien door de overstromingen de Zwinkreek als grote kreek ontstond, alhoewel de logica het tegendeel zou verwachten, gezien de kreek van Stampershoek het logisch vervolg zou moeten zijn van de Zwinkreek van vóór de bocht van Monnikerede. Door de bocht van Monnikerede wordt het water namelijk recht op de dijk en in de richting van Stampershoek geleid. Indien er toen geen dijk had bestaan, dan had het water de kreek van Stampershoek uitgeschuurd tot een grotere kreek, dan had het water geen bocht genomen en dan was de kreek vóór Damme nooit de grote Zwinkreek geworden. De kreek van Stampershoek is nooit een grote kreek geweest. Dit was duidelijk te zien bij de graafwerken voor het leggen van de nieuwe pijpleiding van Distrigas in 1997.

Ik denk dat men, na deze argumenten te hebben geanalyseerd, mag aannemen dat 'Letterswerve' langs de Zwinkreek lag, in de omgeving van het latere 'Dam'.

Voor wat de handel aan het Zwin betreft, is het belangrijk het toltarief van Diederik te analyseren en het met dat van Margareta van Vlaanderen voor de handelaars van het Duitse Rijk uit 1252 te vergelijken.

Een eerste opmerking is de gelijkaardigheid tussen beide tarieven. Men zou kunnen zeggen dat het tarief van Margareta een kopie is van dat van Diederik. Alleen is het belang van bepaalde goederen veranderd, maar de tarieven zijn in deze periode van honderd jaar bijna onveranderd gebleven.

Belangrijk is ook de beschrijving der schepen. In de 12de eeuw zijn de belangrijkste

schepen de 'cnorbuse'⁶⁵ en de 'snac'⁶⁶. De 'kogan'⁶⁷ is dan maar een schip van tweede categorie. In 1252 is de kogge het grootste scheepstype geworden.

Verder hebben we ook de woorden 'turbeate'⁶⁸, 'trabeata'⁶⁹, 'clincaboat'⁷⁰ en 'losboiat'⁷¹, 'cum losabo(in)ga'⁷², 'loseboynghes'⁷³, die allen naar de schepen verwijzen en waarvoor totnogtoe als uitleg werd gegeven: 'doorbalkte schepen'. Het gaat hier echter om twee groepen van woorden met verschillende betekenissen. De ene groep heeft een betekenis van 'met' of 'vast', de andere van 'los'. Het woord 'trabs' betekend in het latijn balk, boomstam, ... misschien ook roer. Indien we dit aannemen, dan zou het hier kunnen gaan om schepen met een vastgeklonken roer en schepen met een los roer en hebben we hier evt. te doen met een oude bepaling van schepen met een stevenroer.

Verder hebben we de opsomming van goederen. Als we uitgaan van de veronderstelling dat de belangrijkste goederen eerst in de lijst zijn opgenomen, dat komen wij tot de volgende vaststelling:

De eerste producten in het tarief van Diederik zijn vissen, waarbij gezouten en verse haringen de belangrijkste zijn. Daarna komt wol, vetten en metalen. Bij Margareta komt op de eerste plaats wijn voor, gevolgd door wol. Als we de eerste producten bekijken in beide toltarieven, dan stellen we vast dat dit juist de twee belangrijkste producten zijn van de stapel van Damme, haring en wijn.

Een interessante vaststelling is ook het woord 'quarelen'. Indien dit 'baksteen' betekent, zoals dit later het geval zal zijn, dan hebben we hier te maken met een zeer vroege vermelding van de handel en het gebruik van bakstenen in onze gewesten.

Dit zijn in het kort mijn opmerkingen betreffende het toltarief van Diederik, graaf van Vlaanderen, voor de haven van 'Letterswerve'.

---

⁶⁵ = is een buis uit eiken planken.

⁶⁶ = is de naam van de de schepen van het vikingtype.

⁶⁷ = kogge. Het gaat hier om de oudste Nederlandstalige benaming van een kogge, en zelfs de oudste benaming in het algemeen.

⁶⁸ In het charter van Diederik.

⁶⁹ In het charter van Margareta.

⁷⁰ In het charter van Nieuwpoort.

⁷¹ In het charter van Nieuwpoort.

⁷² In het charter van Diederik.

⁷³ In het charter van Margareta.